

Αρετή Τούντα-Φεργάδη

Η Καβάλα στα κρίσιμα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου
(1916-1918)

Χτισμένη η Καβάλα σε μια προικισμένη γεωγραφική περιοχή της Βαλκανικής χερσονήσου — το φυσικό της λιμάνι ήταν και είναι από τους σπουδαιότερους εμπορικούς σταθμούς της Μεσογείου — κατέστη αντικείμενο σφοδρών συζητήσεων στη διάρκεια των διαπραγματεύσεων που προηγήθηκαν της Συνθήκης Ειρήνης του Βουκουρεστίου της 10 Αυγούστου 1913, με την οποία τερματίστηκε ο Β' Βαλκανικός Πόλεμος. Με τις διατάξεις της Συνθήκης αυτής η Καβάλα επιδικάστηκε στην Ελλάδα¹.

Η σημαντική γεωγραφική θέση της υπήρξε καθοριστική για την τύχη της πόλεως στα χρόνια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και ιδιαίτερα στη χρονική περίοδο 1916-1918. Τούτο συνέβη, επειδή η Καβάλα είχε θεωρηθεί στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου "το σύμβολο της ακεραιότητας του εθνικού εδάφους"². Εν τούτοις η πόλη και η γύρω περιοχή ήλκυσαν το ενδιαφέρον, όχι μόνο της Βουλγαρίας, αλλά και των Δυνάμεων των δύο αντιμαχόμενων στον πόλεμο παρατάξεων: της Συνεννοήσεως και των Κεντρικών Αυτοκρατοριών, όπως άλλωστε και ολόκληρη η Μακεδονία και η Ανατολική και Δυτική Θράκη. Αποτέλεσμα αυτού του ενδιαφέροντος υπήρξε και η εισβολή των γερμανοβουλγαρικών στρατευμάτων στο μακεδονικό έδαφος και η κατοχή της Καβάλας από τα βουλγαρικά στρατεύματα, κατοχή η οποία διήρκεσε ως το 1918.

Στη μελέτη μου αυτή, θα περιοριστώ να αναφέρω τα γεγονότα που προηγήθηκαν της εισβολής των Γερμανοβουλγάρων στη Μακεδονία και στις αιτίες που προκάλεσαν αυτά τα γεγονότα. Στη συνέχεια θα μιλήσω για την κατάληψη της Καβάλας από τους Βουλγάρους και τις επιπτώσεις που η ενέργεια αυτή είχε στην τύχη της ίδιας της πόλεως, καθώς και στις εξελίξεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τις σχετικές με την Ελλάδα και την πόλη της Καβάλας.

Οι πολεμικές επιχειρήσεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου ξεκίνησαν το καλοκαίρι του 1914. Τόσο αυτές, όσο και οι διπλωματικές επαφές οι οποίες αποσκοπούσαν στο να κατευθύνουν κυρίως τον πόλεμο, διεξήχθησαν ανάμεσα σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα: τις Δυνάμεις της Entente και τις Δυνάμεις των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Η Ελλάδα, στα πρώτα χρόνια του πολέμου, έμεινε έξω από αυτόν, ακολουθώντας ουδέτερη πολιτική. Η πολιτική αυτή επιβλήθηκε

¹ Α. Τοϊντα-Φεργάδη, *Θέματα Ελληνικής Διπλωματικής Ιστορίας (1912-1934)*, (1989)², 21-50, 45-46. D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913* (1966), 466-471· βλ. ακόμη Ε. Driault et M. Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce de 1821 jusqu'à nos jours*, t. V. (1926), 125-136.

² "Les circonstances, depuis trois ans, avaient fait de Caballa le symbole de l'intégrité du territoire national". Βλ. Ε. Driault et M. Lhéritier, *ό.π.*, 258.

από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, ο οποίος είχε αντίθετη άποψη από τον Βενιζέλο ως προς την έξοδο της χώρας από την ουδετερότητα και την ενεργό συμμετοχή της στον πόλεμο. Η διάσταση βασιλιά και πρωθυπουργού σ' ένα θέμα εξωτερικής πολιτικής τόσο σοβαρό ήταν ένας από τους λόγους που οδήγησαν την Ελλάδα στον εσωτερικό διχασμό και επέτρεψαν στις Δυνάμεις της Entente και των Κεντρικών Αυτοκρατοριών να προχωρήσουν σε πράξεις και ενέργειες, οι οποίες συνιστούσαν παραβίαση της ουδετερότητας της Ελλάδας απέναντι στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο³.

Στο Βαλκανικό πεδίο η Σερβία στις αρχές Οκτωβρίου 1915 δέχθηκε την επίθεση των στρατευμάτων των Κεντρικών Αυτοκρατοριών. Ένα μήνα νωρίτερα η Βουλγαρία είχε προσχωρήσει στο στρατόπεδο των Κεντρικών Αυτοκρατοριών και στις 22 Σεπτεμβρίου είχε κηρύξει γενική επιστράτευση⁴. Η επιστράτευση στη Βουλγαρία αν και εμφανίσθηκε από τον πρεσβευτή της στην Αθήνα ότι δεν είχε επιθετικό χαρακτήρα, αλλά μορφή ένοπλης ουδετερότητας, προκάλεσε ανησυχία στην ελληνική κυβέρνηση. Αυτό αποδεικνύεται και από τηλεγράφημα του ίδιου του Βενιζέλου προς τον Έλληνα Πρέσβη στη Σόφια (όπως διαπιστώνεται από το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος), στον οποίο δίνει, μεταξύ άλλων, τις ακόλουθες οδηγίες: "Σας παρακαλώ να επισκεφθίτε το ταχύτερον τον κ. Ροδοσλάβωφ και ανακοινώσετε εις αυτόν, ότι η επιστράτευσις της Ελλάδος είναι συνέπεια της επιστρατεύσεως της Βουλγαρίας, έχει δε χαρακτήρα ενόπλου ουδετερότητος"⁵. Η ανησυχία της κυβερνήσεως της Ελλάδας διαφαίνεται κρυστάλλινα από την τελευταία πρόταση του τηλεγραφήματος του Βενιζέλου: "Θέλητε επιμελώς αποφυγή εν ταις συνομιλίαις σας διαφανή ανησυχία διά τα στρατιωτικά μέτρα Βουλγαρίας"⁶.

Την ίδια εποχή η Σερβία ζήτησε, για δεύτερη φορά, από την Ελλάδα να τη συνδράμει ένοπλα, βάσει της Συνθήκης Αμυντικής Συμμαχίας που τα δύο κράτη είχαν υπογράψει την 1η Ιουνίου 1913. Ο Βενιζέλος αποφασισμένος, αυτή τη φορά, να εφαρμόσει τη δική του πολιτική, την πολιτική της συμμετοχής της χώρας στον πόλεμο, κάλεσε τους Συμμάχους της Entente να μεταφέρουν από την Εγγύς Ανατολή και να αποβιβάσουν στη Θεσσαλονίκη 150.000 άνδρες. Οι ενέργειες αυτές εγκρίθηκαν από την ελληνική Εθνοσυνέλευση και η αποβίβαση των συμμαχικών στρατευμάτων στη συμπρωτεύουσα άρχισε στις 5 Οκτωβρίου. Την ίδια μέρα ο Κωνσταντίνος διέλυε τη Βουλή και έπανε τον Βενιζέλο, τη δε πρωθυπουργία ανέθετε στον Αλέξανδρο Ζαΐμη⁷.

³ Α. Τούντα-Φεργάδη, *ό.π.*, 77-79.

⁴ Στο ίδιο, 88. Βλ. επίσης D. Djordjević, *Ιστορία της Σερβίας 1800-1918* (1970), 400-402.

⁵ Ιστορικό Αρχείο Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (=ΑΥΕ), 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων και εκθέσεις προς πρεσβείαν Βερολίνου περί εισβολής βουλγαρικών στρατευμάτων και αναχωρήσεως ελληνικού στρατού από Καβάλλαν κλπ., Βενιζέλος προς [Ελληνική Πρεσβεία Σόφιας], αριθμ. 9774, ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ, Αθήνα 10 Σεπτεμβρίου 1915.

⁶ Στο ίδιο.

⁷ Α. Τούντα-Φεργάδη, *ό.π.*, 88-89.

Από τη στιγμή που τα αγγλογαλλικά στρατεύματα αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη, η ουδετερότητα της Ελλάδας απέναντι στον πόλεμο είχε καταλυθεί ουσιαστικά. Από τότε οι παραβιάσεις της ουδετερότητας της Ελλάδας απέναντι στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο από τις Δυνάμεις της Entente υπήρξαν πολλές, ως το Δεκέμβριο του 1915, εποχή κατά την οποία σημειώθηκε η κατάληψη του Καστελλόριζου από τους Γάλλους⁸, αλλά και αργότερα. Οι παραβιάσεις αυτές — κατάληψη της Κέρκυρας από τους Γάλλους με αιτιολογία την προσωρινή εγκατάσταση των υπολειμμάτων του σερβικού στρατού⁹, κατάληψη Λήμνου¹⁰, και Μήλου από τους Άγγλους, των λιμανιών του Αργοστολίου στην Κεφαλονιά¹¹, της Σούδας στην Κρήτη και της Ζακύνθου¹² — όπως και πολλές άλλες καταλήψεις ελληνικών εδαφών χρησιμοποιούνταν από τις Δυνάμεις της Entente ως μέσο πίεσως για την Ελλάδα με σκοπό να την εξαναγκάσουν να εξέλθει στον πόλεμο στο πλευρό τους. Ταυτόχρονα προγραμματιζόταν η άνοδος του Βενιζέλου στην εξουσία με την υποστήριξη των αγγλογαλλικών όπλων¹³.

Η πολιτική αυτή της Entente καθώς και τα επιθετικά μέτρα που λαμβάνονταν από τα στρατεύματά της, έδωσαν την ευκαιρία στη Γερμανία και τη Βουλγαρία να απαιτήσουν "προνόμια" στη Μακεδονία¹⁴ και στο Γερμανικό Επιτελείο Στρατού να διατάξει, ή να θεωρήσει απαραίτητη, την κατάληψη του οχυρού Ρούπελ¹⁵, το οποίο εθεωρείτο ως ένα από τα σπουδαιότερα στρατηγικά σημεία του μακεδονικού χώρου, και ταυτόχρονα την είσοδο των γερμανοβουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος¹⁶. Το Γερμανικό Επιτελείο διευκρίνιζε προς την ελληνική κυβέρνηση πως η επιχείρηση αυτή δεν

⁸ Στο ίδιο, 84-87· βλ. επίσης Α. Tounda-Fergadi, "Violations de la neutralité grecque par les puissances de l' Entente durant la première guerre mondiale", *Balkan Studies* 26, 1 (1985), 113-120, όπου και η αναφορά σε σχετικά διπλωματικά έγγραφα του ΥΠΕΞ, και S. Cosmin, *L'Entente et la Grèce (1914-1917)* (1926), 21-23.

⁹ Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 87-103· βλ. επίσης Α. Tounda-Fergadi, "The Serbian troops in Corfu: the problem of transporting them to Thessaloniki and greek public opinion on the affair", *Proceedings of the fifth Greek-Serbian Symposium*, 226 (Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1991), 29-44.

¹⁰ N. Petsalis-Diomidis, *Greece at the Paris Peace Conference (1919)* (1978), 42-43.

¹¹ Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 79.

¹² G. Leon, *Greece and the Great Powers: 1914-1917* (1974), 334-360.

¹³ Έτσι τουλάχιστον ερμηνεύονταν ορισμένα γεγονότα από αντιβενιζελικούς κύκλους, τους ίδιους δε φόβους εξέφραζε και ο πρεσβευτής της Βουλγαρίας στην Αθήνα Passaroff προς τον Βούλγαρο πρωθυπουργό Radoslavoff: "Venizelos s'efforce de venir ou pouvoir avec l'appui des baïonnettes anglofrançaises [...]". Βλ. Passaroff à Radoslavoff, Athènes, le 17 avril 1916, στο Α. Frangulis, *La Grèce et la crise mondiale*, t. 1 (1926), 367.

¹⁴ N. Petsalis-Diomidis, ό.π., 43.

¹⁵ Mirbach au Président du Conseil [Σκουλούδη, Αθήνα, 22 Μαΐου 1916], στο Α. Frangulis, ό.π., 371.

¹⁶ Στο ίδιο, 373-374, όπου αναφέρεται: "L' invasion du territoire hellénique par les armées germano-bulgares étaient la conséquence inévitable de l'occupation de Salonique par les armées alliées". Βλ. ακόμη: "[...] l' Allemagne et ses alliés se trouvent dans l' obligation d'entrer en territoire grec, afin d'assurer le libre passage du défile très important de gorges de Rupel". E. Driault et M. Lhéritier, ό.π., 242-243.

σήμαινε παρά τη λήψη "προσωρινών επιθετικών μέτρων"¹⁷. "Δεν πρόκειται παρά για ένα μέτρο επιθετικό, το οποίο προκλήθηκε αποκλειστικά από τις κινήσεις των στρατιωτικών δυνάμεων της Entente και το οποίο παραμένει μέσα στα όρια που υπαγορεύθηκαν από καθαρά στρατιωτικό ενδιαφέρον", σημείωνε ο Mirbach, ο Πρεσβευτής της Γερμανίας στην Αθήνα, προς τον Σκουλούδη, σ' ένα επίσημο έγγραφο του με ημερομηνία 22 Μαΐου 1916¹⁸. Ταυτόχρονα έδινε εγγυήσεις σχετικές με την ακεραιότητα του ελληνικού εδάφους, μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβανόταν και η υπόσχεση ότι "τα συμμαχικά στρατεύματα θα εκκενώσουν το ελληνικό έδαφος αμέσως μόλις οι στρατιωτικοί λόγοι οι οποίοι επέβαλαν [αυτή] την ενέργεια θα σταματήσουν να υπάρχουν"¹⁹. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε ανακοίνωση του υπουργείου Εξωτερικών, η οποία γνωστοποιήθηκε από τον Επιτελάρχη Δούσημανη στο Δ' Σώμα Στρατού, που έδρα του είχε την Καβάλα, επαναλαμβάνονται σχεδόν αυτούσια τα λόγια και οι διαβεβαιώσεις του Γερμανού Πρέσβυ ως προς τη σκοπιμότητα του όλου εγχειρήματος²⁰.

Οι Δυνάμεις της Entente δυσανεχτήθηκαν από την πτώση του οχυρού Ρούπελ, η οποία σημειώθηκε στις 26 Μαΐου 1916²¹. Ήταν αδύνατο να πιστέψουν πως η ενέργεια αυτή δεν ήταν προϊόν "μυστικής συμφωνίας ανάμεσα στην Αθήνα και τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες"²². Μάλιστα ο Guillemin, Πρεσβευτής της Γαλλίας στην ελληνική πρωτεύουσα, διατύπωσε, μετά από ειδικές οδηγίες που του δόθηκαν από την κυβέρνηση του, διαμαρτυρία προς τον

¹⁷ Scouloudis au Ministre de Grèce à Berlin, Athènes, le 27 avril 1916, στο A. Frangulis, *ό.π.*, 368-369.

¹⁸ Mirbach au Président du Conseil, *ό.π.*

¹⁹ Στο *ίδιο*.

²⁰ Για την ακρίβεια των λεγομένων, μεταφέρω εδώ αποσπασματικά το έγγραφο του Δούσημανη προς το Δ' Σώμα Στρατού: "[...] Επ' ευκαιρία της νέας εισβολής των γερμανικών και βουλγαρικών στρατευμάτων εις το Ελληνικόν έδαφος αι ενταύθα Πρεσβείαι Γερμανίας και Βουλγαρίας εντολή των Κυβερνήσεών των επανέλαβον εγγράφως προς την Ελληνικήν Κυβέρνησιν τας διαβεβαιώσεις ας έδωσαν προς αυτήν και κατά την πρώτην εισβολήν. Αι δοθείσαι τότε και επαναληφθείσαι σήμερον διαβεβαιώσεις είναι αι ακόλουθοι: Η εδαφική ακεραιότης του Βασιλείου και η Ελληνική κυριαρχία θα παραμείνουν απολύτως σεβασταί. Τα γερμανικά και βουλγαρικά στρατεύματα θα εκκενώσωσι το Ελληνικόν έδαφος ευθύς ως οι στρατιωτικοί λόγοι, οι προκαλέσαντες την ενέργειαν ταύτην, ήθελον εκλείψει. Οι σύμμαχοι θα σεβασθώσι την προσωπικήν ελευθερίαν και ιδιοκτησίαν και την θρησκείαν των κατοίκων και θα συμπεριφέρονται προς αυτούς λίαν φιλικώς. Διά πάσαν ζημίαν ην ήθελον προξενήση τα Γερμανικά και Βουλγαρικά στρατεύματα κατά την επί του Ελληνικού εδάφους διαμονήν των οι κάτοικοι θέλουσι αποζημιωθή. Η Ελληνική Κυβέρνησις διάταξε τας διοικητικάς και δικαστικάς αρχάς των καταληφθέντων μερών να παραμείνωσιν εις τας θέσεις των και μεριμνά περί του επισιτισμού των κατοίκων τούτων". ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., *ό.π.*

²¹ G. Leon, *ό.π.*, 361. E. Driault et M. Lhéritier, *ό.π.*, 242. Για την άλωση του Ρούπελ και την είσοδο των γερμανοβουλγαρικών στρατευμάτων στον μακεδονικό χώρο βλ. και την έκδοση του ΥΠΕΞ: *Διπλωματικά Έγγραφα 1913-1917, Ελληνοσερβική Συνθήκη Συμμαχίας, Εισβολή Γερμανοβουλγαρών εις Μακεδονίαν (1917)*.

²² G. Leon, *ό.π.*, 361 βλ. και συνομιλία Έλληνα αντιπροσώπου στο Παρίσι με το διευθυντή των πολιτικών υποθέσεων του Quai d'Orsay, στο A. Frangulis, *ό.π.*, 374-375.

Σκουλούδη, με σκοπό να του γνωστοποιήσει την άποψή της για την πτώση του Ρούπελ: η Γαλλία θεωρούσε πως η κατάληψη αυτή, όπως και οι "ευκολίες", οι οποίες παραχωρήθηκαν στους Βουλγάρους, ήταν πράξεις που αντέβαιναν στο καθεστώς της ευμενούς ουδετερότητας, για τη διατήρηση του οποίου η Αθήνα είχε επανειλημμένα διαβεβαιώσει τις κυβερνήσεις των Δυνάμεων της Entente²³. Η Γαλλία παρέβλεπε τις δικές της ενέργειες — κατάληψη Καστελλόριζου, Κέρκυρας. Τις ξεχνούσε γιατί γι' αυτές είχε επικαλεσθεί νομιμοφανή επιχειρήματα²⁴.

Στην Αθήνα η Βενιζελική παράταξη θεώρησε την άλωση του Ρούπελ ως εθνική συμφορά, ως την απαρχή για την "καταστροφή" της Μακεδονίας. Η άποψη αυτή ήταν αρκετή για να δημιουργήσει την πεποίθηση ότι η "ώρα για δράση είχε έρθει". Και τις μέρες εκείνες, στις 29 Μαΐου 1916, ο Βενιζέλος προχώρησε σε συγκεκριμένες προτάσεις προς τον Elliot και τον Guillemin: να μεταβεί στη Θεσσαλονίκη, μαζί με τον Δαγκλή, και να σχηματίσουν μια "προσωρινή κυβέρνηση", μέλη της οποίας θα ήταν οι βουλευτές που είχαν εκλεγεί στις εκλογές του Μαΐου 1915²⁵. Οι προτάσεις αυτές του Βενιζέλου αποτελούσαν μια βάση για την επαναστατική κίνηση της Εθνικής Άμυνας, η οποία από τότε άρχισε να ενεργοποιείται και να προσπαθεί να πάρει στα χέρια της τις τύχες της Ελλάδας.

Στα τέλη Ιουλίου 1916 η συμμαχική στρατιά της Θεσσαλονίκης, επικεφαλής της οποίας βρισκόταν ο στρατηγός Maurice Sarrail, αρχηγός των αγγλογαλλικών δυνάμεων στη Μακεδονία, πήρε διαταγή να προβεί σε επιχειρήσεις εναντίον των Βουλγάρων. Σύμφωνα με τη διαταγή, τα αγγλογαλλικά στρατεύματα έπρεπε να απασχολήσουν τους Βουλγάρους, ώστε να μη μπορέσουν αυτοί να μεταφέρουν στρατεύματα στο ρουμανικό μέτωπο. Όταν όμως οι Βούλγαροι αντιλήφθηκαν ότι δεν κινδύνευαν από τους Συμμάχους, βάδισαν με σκοπό να καταλάβουν την Ανατολική ελληνική Μακεδονία²⁶. Τούτο το τελευταίο αποδεικνύεται και από απόσπασμα λεπτομερούς εκθέσεως του Χατζόπουλου, προσωρινού διοικητή του Δ' Σώματος Στρατού προς την ελληνική Πρεσβεία του Βερολίνου, όταν πλέον το Δ' Σώμα Στρατού είχε μεταφερθεί στη Γερμανία, υπό συνθήκες οι οποίες θα αναφερθούν πιο κάτω. Στην έκθεσή του ο Χατζόπουλος, η οποία είχε τον τίτλο "Έκθεσις των γεγονότων άτινα επέφερον την μετάβασιν του Δ' Σώματος Στρατού εις Γερμανίαν", ανέφερε, μεταξύ άλλων, σχετικά με τους λόγους που οδήγησαν στην εισβολή του βουλγαρικού στρατού στο ελληνικό έδαφος: "Έν τούτοις η εισβολή του Βουλγαρικού στρατού, γενομένη διά πασών, ούτως ειπείν, των υπό της διαμορφώσεως του εδάφους επιτρεπομένων διευθύνσεων, και η μικρά δύναμις εκάστης των πολλών εισβαλουσών φαλαγγων, αίτινες αμέσως διεσπείροντο προς απάσας τας κατευθύνσεις, κατέδειξαν ευθύς εξ αρχής ότι δεν

²³ Στο ίδιο.

²⁴ Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 77-87.

²⁵ G. Leon, ό.π., 362.

²⁶ Γ. Βεντήρη, *Η Ελλάδα του 1910-1920*, τ. Β' (1970), 173, 174.

επρόκειτο τόσον περί προελάσεως του βουλγαρικού στρατού εναντίον των αγγλογαλλικών δυνάμεων, των ευρισκομένων τότε, ως ήτο τοις πάσι γνωστόν, επί της δεξιιάς όχθης του Στρυμόνος, αλλά μάλλον περί καταλήψεως της Ανατολικής Μακεδονίας και περί απομονώσεως των διαφόρων φρουρών αυτής διά της αποκοπής των μεταξύ αυτών συγκοινωνιών"²⁷.

Πριν όμως από τη σύνταξη της πιο πάνω εκθέσεως και προτού οι Βούλγαροι καταλάβουν την Καβάλα και τις γύρω περιοχές, ο Χατζόπουλος είχε προσπαθήσει απεγνωσμένα, όπως τουλάχιστον αποδεικνύουν ορισμένα τηλεγραφήματα, να εμποδίσει την κατοχή και άλλου τμήματος ελληνικού εδάφους από ξένα στρατεύματα. Για το λόγο αυτό τηλεγραφούσε στην Αθήνα να του επιτρέψει να προβεί σε πρόσκληση των στρατιωτών, που είχαν απολυθεί, εφόσον οι ίδιοι είχαν εκδηλώσει παρόμοια επιθυμία και να στείλει το στόλο, η παρουσία του οποίου και μόνο ήταν ικανή να σταματήσει την προέλαση των βουλγαρικών στρατευμάτων και να καθησυχάσει τον πληθυσμό, ο οποίος ήταν φοβισμένος²⁸. Η απάντηση από το υπουργείο Στρατιωτικών, την οποία ουσιαστικά υπαγόρευσαν βασιλιάς, κυβέρνηση και Επιτελείο, ήταν απογοητευτική: "Την πρότασιν περί εφέδρων αποκορούμεν, αποκλείοντες την βίαν. Καθησυχάσατε τους εντρόμους πληθυσμούς, συνεννοούμενος μετά των πολιτικών αρχών και ενθαρρύνοντες αυτούς. Ο στόλος δεν θα σταλεί"²⁹.

²⁷ ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., ό.π., 'Εκθεσις των γεγονότων άτινα επέφερον την μετάβασιν του Δ' Σώματος Στρατού εις Γερμανίαν, βλ. στο διαβιβαστικό έγγραφο της Εκθέσεως με τα στοιχεία: Το Δ' Σώμα Στρατού [υπογραφή: Χατζόπουλος] προς την Βασιλικήν Ελληνικήν Πρεσβείαν, Βερολίνον, Εν Γκέρλιτς τη 19 Δεκεμβρίου 1916. Αναφορά της Εκθέσεως αυτής του Χατζόπουλου κάνει και ο Γ. Βεντήρης, ό.π., 181, υποσ. 1.

²⁸ Για ορισμένα απεγνωσμένα τηλεγραφήματα του Χατζόπουλου προς το Υπουργείο Στρατιωτικών, όπου περιγράφει την κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή όταν οι Βούλγαροι βάδιζαν με σκοπό να καταλάβουν ολόκληρη την Ανατολική Μακεδονία, συμπεριλαμβανομένης και της Καβάλας, βλ. Γ. Βεντήρη, ό.π., 176, 177.

Σ' ένα άλλο τηλεγράφημα, που ο Χατζόπουλος απηύθυνε προς την Επιτελική Υπηρεσία και το Υπουργείο Στρατιωτικών και προέρχεται από το Ιστορικό Αρχείο του ΥΠΕΞ, αναφέρει τα ακόλουθα: "Συγκοινωνία τηλεγραφική και τηλεφωνική μετά 6ης Μεραρχίας διεκόπη από 2 μ.μ. ούτως ώστε αγνώω συμβαίνοντα περιοχής αυτής. Κίνδυνος άμεσος αποκοπής Μεραρχιών. Φάλαγξ εκ Νουστρατλή βαδίζει προς κύρια (αποκλείση)... ούτω Δράμαν εκ Νότου. Διαγωγή Βουλγάρων εξακολουθεί εχθρική ως ανέφερον πρωϊαν. Ελάχιστα τμήματα απέλυσαν εξ όσων συνέλαβον. Οχυρόν Ιτζές πυρπολείται υπό Βουλγάρων από χθες. Φόνοι, λεηλασίαι γίνονται, κατελήφθησαν χωρία υπ' αυτών. Ίνα είμαι εις κατάστασιν να συζητώ προς Βουλγάρους και τύχω απαντήσεως εκ μέρους αυτών παρακαλώ επειγόντως μοι επιτραπή προσκαλέσω απολυθέντας εφέδρους οίτινες ευχαρίστως θα προσέλθωσι. Μέτρον τούτου επιβάλλεται επίσης καθ' όσον υπάρχει κίνδυνος εξέγερσεως τουρκικού πληθυσμού οίτινες φαίνονται εσχάτως... (εξωπλίσθησαν). Παρακαλώ τύχω άμέσου απαντήσεως.

Πληροφορούμαι θετικώς ότι εντός δύο ημερών γενήσεται πλήρης αποκλεισμός Καβάλας". ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., ό.π., ο διοικητής Δ' Σώματος Στρατού προς το υπουργείον Στρατιωτικών και Επιτελικήν Υπηρεσίαν [εις] Αθήνας, αρ. πρωτ. 3026, Καβάλα τη 7-8-16.

²⁹ Γ. Βεντήρη, ό.π., 178. Για το ίδιο τηλεγράφημα βλ. και ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., ό.π., ο υπουργός των Στρατιωτικών προς τον διοικητήν Δ' Σώματος Στρατού [εις] Καβάλλαν, αρ. πρωτ. 2176, Αθήναι 8-8-16.

Η σοβαρότητα της καταστάσεως δεν είχε γίνει αντιληπτή από το Παλάτι. Μόνο έτσι μπορεί να εξηγηθεί το γεγονός ότι ο Κωνσταντίνος ήλπιζε πως η γερμανο-βουλγαρική προέλαση δεν θα σταματούσε: "[...] η γενική κατάσταση στην Ελλάδα μπορούσε να αλλάξει μόνο με την επιτυχή συνέχιση της γερμανο-βουλγαρικής επιθέσεως στη Μακεδονία", υποστήριξε ο Δούσμανης σε συνομιλία με τον Falkenhause³⁰.

Η εισβολή επομένως των βουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος υπήρξε ανεμπόδιστη. Σ' αυτό συνετέλεσε κυρίως η ολιγωρία της ελληνικής κυβερνήσεως ή η θηελήμενη θέση που πήρε το Παλάτι απέναντι στην κατάσταση στη Μακεδονία, η οποία είχε εκτραχυνθεί, αλλά και οι εξαιρετικές δυσκολίες, οι οποίες ήταν απότοκες της εξωτερικής και εσωτερικής ελληνικής πολιτικής και τις οποίες αντιμετώπιζαν τόσο ο στρατός όσο και οι κάτοικοι εκείνων των περιοχών: ο αγγλικός στόλος από καιρό είχε αποκλείσει τα παράλια του εδαφικού τμήματος όπου έδρευε το Δ' Σώμα Στρατού, η δε αλληλογραφία και η τηλεγραφική επικοινωνία λογοκρίνονταν από τους Γάλλους στη Θεσσαλονίκη. "Η εις Καβάλαν αποστολή τροφίμων εκ Παλαιάς Ελλάδος, προς διατροφήν ολοκλήρου του Σώματος, εξετελείτο κατ' αρχάς ελλιπώς, του αγγλικού στόλου άλλοτε μεν επιτρέποντος, άλλοτε δε απαγορευόντος την εκφόρτωσην τροφίμων εις Καβάλαν.

Τας τελευταίας ημέρας προ της Βουλγαρικής εισβολής, η εκφόρτωσης τροφίμων εις Καβάλαν απηγορεύθη εντελώς υπό των Άγγλων, επιτρέποντος είτα μόνον του επισιτισμού των κατοίκων [...]"³¹. Λίγο αργότερα τα τρόφιμα έλειψαν και από τον πληθυσμό³².

Η εισβολή άρχισε στις 5/18 Αυγούστου 1916 ως καθαρά εχθρική, όχι ως κατακτητική. Τα στρατεύματα όμως δεν κατευθύνθηκαν προς τον Στρυμόνα, όπου βρισκονταν οι αγγλογαλλικές δυνάμεις. Οι Βούλγαροι συνέχιζαν την προέλασή τους, ενώ η Αθήνα σιωπούσε³³.

³⁰ G. Leon, *ό.π.*, 382.

³¹ ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., *ό.π.*, 'Εκθεσις των γεγονότων..., *ό.π.*

³² Στο *ίδιο*.

³³ Γ. Βεντήρη, *ό.π.*, 179, 180. Το χρονικό των πρώτων ωρών της εισβολής των βουλγαρικών στρατευμάτων στο ελληνικό έδαφος δίνει ο Χατζόπουλος σε έκθεσή του από το Γκέρλιτς της Γερμανίας: "*Εισβολή Βουλγαρικών στρατευμάτων*. Εις την εισβολήν ταύτην αξεαμένην την 5/18 Αυγούστου, ουδεμία αντίστασις εγένετο υπό των ημετέρων στρατευμάτων, ει μη υπό μεμονωμένων τινών φυλακίων, άτινα, μη δυνηθέντα να ζητήσωσι διαταγάς ένεκα της άμεσου αποκοπής των τηλεφωνικών συρμάτων υπό των Βουλγάρων, έρριψαν πυροβολισμούς τινας· αι υπονομευμέναί γέφυραι της σιδηροδρομικής γραμμής δεν [...] ούτως ώστε οι Βούλγαροι ηδυνήθησαν να χρησιμοποιήσωσιν άμεσαως την σιδηροδρομικήν γραμμήν. Αι τηλεγραφικαί και τηλεφωνικαί συγκοινωναί παρέμειναν άθικτοι, μη υποστάσαι άλλας βλάβας ει μη τας υπ' αυτών τούτων των Βουλγάρων επενεχθείσας.

Τα οχυρά των συνόρων εγκατελείφθησαν άνευ ουδεμίας αντίστασεως και εν γένει η στάσις των ελληνικών στρατευμάτων απέναντι των βουλγαρικών υπήρξεν όλως φιλική, καίτοι η εισβολή εγένετο άνευ ουδεμιάς επισήμου προειδοποιήσεως προς τας Ελληνικάς Αρχάς. Εν τούτοις η εισβολή εγένετο κατά τρόπον καταδεικνύοντα ότι δεν επεδιώκετο η άμεσος ενέργεια κατά των αγγλογαλλικών δυνάμεων, αίτινες ευρίσκοντο επί της δεξιιάς όχθης του Στρυμόνος, αλλά κυρίως η αποκοπή των διαφόρων φρουρών του Σώματος απ' αλληλων και η κατάληψις του εδάφους της Μακεδονίας". ΑΥΕ,

Πριν από τα μέσα Αυγούστου τα οχυρά της Καβάλας κατελήφθησαν από τους Βουλγάρους. Στις 15 του ίδιου μήνα ο Γερμανός υπολοχαγός Schmidt έφθανε στην Καβάλα και ζητούσε από τον Χατζόπουλο να σταματήσουν "οι κινήσεις των ελληνικών στρατευμάτων, μέχρις ότου περατώσουν οι Βούλγαροι την ιδιικήν των προσχώρησιν"³⁴. Ταυτόχρονα υποσχόταν την παροχή βοήθειας, η οποία όμως δεν δόθηκε ποτέ. Ο Χατζόπουλος περιμένοντας οδηγίες από την Αθήνα δεν αντιδρούσε. Κινήθηκαν άλλοι στρατιωτικοί, οι οποίοι στις 16 Αυγούστου σχημάτισαν τον πρώτο πυρήνα επαναστατικού κινήματος, όχι για να σώσουν την Καβάλα — αυτό ήταν πλέον αδύνατον — αλλά για να εκδικηθούν³⁵.

Η επίσημη διαμαρτυρία του Ζαΐμη, στις 21 Αυγούστου, για τη βουλγαρική εισβολή, όπως και το ταυτόχρονο αίτημά του προς τη Γερμανία να υποσχεθεί ότι ούτε τα δικά της στρατεύματα, ούτε τα βουλγαρικά θα καταλάμβαναν τις πόλεις των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας, δεν επέφεραν κανένα θετικό αποτέλεσμα, παρά μόνο ανεκπλήρωτες διαβεβαιώσεις: "[...] ούτε τα γερμανικά, ούτε τα βουλγαρικά στρατεύματα θα εισέλθουν εις τας πόλεις των Σερρών, της Δράμας και της Καβάλας", ειδοποιούσε ο Mirbache τον Ζαΐμη³⁶.

Η πραγματικότητα όμως ήταν τελείως διαφορετική. Ο Sarrail ειδοποιούσε τη γαλλική κυβέρνηση: "Επληροφορήθη ότι εις την Καβάλαν ήταν τα πάντα παρασκευασμένα δια να παραδοθούν χειροπόδαρα δεμένοι οι Έλληνες εις τους Βουλγάρους"³⁷. Και ο Έλληνας υπουργός των Στρατιωτικών, αντιστρατήγος Καλλάρης, σε επιστολή του προς τον Ζαΐμη, με ημερομηνία 20 Αυγούστου 1916, τόνιζε μεταξύ άλλων: "Η ενεστώσα θέσις της Ελλάδος κατά την αντίληψίν μου είναι ύποπτος εις τε την Αντάντ και εις τας Κεντρικάς Δυνάμεις, ασχέτως προς τας διπλωματικές δηλώσεις και τα προσχήματα.

Δεν γνωρίζω κατά πόσον η απομόνωσις αυτή δύναται να προαγάγη τα ελληνικά συμφέροντα.

Ταύτα ως προς την εξωτερικήν πολιτικήν.

Ως προς την εσωτερικήν άποψιν νομίζω ότι γνώμη υπεύθυνος κυβερνητική ουδέποτε υπήρξεν [...]"³⁸.

Η θέση του Καλλάρη ως προς την εξωτερική και την εσωτερική ελληνική πολιτική δεν απείχε από την πραγματικότητα, εφόσον η εξέλιξη των γεγονότων διέψευσε τον Mirbach και δικαίωσε τον Sarrail: τα βουλγαρικά στρατεύματα κατέλαβαν τις τρεις πόλεις, το Δ' Σώμα Στρατού δεν προέβαλε καμιά αντίσταση και τελικά αιχμαλωτίστηκε και μεταφέρθηκε στη Γερμανία μετά από πρόταση του

1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., ό.π., Έκθεσις περί της αναχωρήσεως των ελληνικών στρατευμάτων εκ Καβάλας και Ανατολικής Μακεδονίας, εν Γκέρλιτς τη 13/26 Οκτωβρίου 1916, ο Διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού Χατζόπουλος.

³⁴ Στο ίδιο, και Γ. Βεντήρη, ό.π., 180.

³⁵ Στο ίδιο.

³⁶ Mirbach προς Ζαΐμη, αρ. 7242, Αθήνα, 9/22 Αυγούστου 1916, στο Γ. Βεντήρη, ό.π., 181· βλ. και G. Leon, ό.π., 380 και υποσ. 52.

³⁷ Γ. Βεντήρη, ό.π., 182.

³⁸ Στο ίδιο, 134.

Χατζόπουλου προς Γερμανούς στρατιωτικούς, πρόταση την οποία σε λίγες μόνο ώρες την απέσυρε. Στην έκθεσή του, η οποία αναφέρθηκε πιο πάνω, ο προσωρινός Διοικητής του Δ' Σώματος Στρατού, δικαιολογεί τη σκέψη του αυτή εκθέτοντας τους λόγους, οι οποίοι τον υποχρέωσαν να προβεί σε μια παρόμοια "παράτολμη" εκ πρώτης όψεως σκέψη, και αρχική πρόταση, και καταλήγει: "Αφού λοιπόν η παραμονή του Σώματος Στρατού εις Δράμαν [όπου είχε μεταφερθεί μετά την κατοχή των φρουριών της Καβάλας από τους Βουλγάρους] [...] ήτο υποχρεωτικώς αδύνατος η μεταφορά ημών προς το εσωτερικόν της Βουλγαρίας θα ήτο καθαρά αιχμαλωσία, μοι επεβάλλετο να θέσω το Σώμα Στρατού υπό την σκέπην της Γερμανίας, να μη το αφήσω εις την διάκρισιν των Βουλγάρων ων αι διαθέσεις από της πρώτης ημέρας της αφίξεως ημών εις Δράμαν κατεδείχθησαν οίαι ανεμένοντο"³⁹. Από τη στιγμή που το Δ' Σώμα Στρατού έφυγε από την Καβάλα και τη Δράμα, η πόλη της Καβάλας περιήλθε στα χέρια των Βουλγάρων, οι οποίοι κατείχαν ήδη το μεγαλύτερο τμήμα της Δυτικής και Ανατολικής Μακεδονίας⁴⁰.

Τα γεγονότα της Καβάλας, το καλοκαίρι του 1916, αποτελούν μια από τις τραγικότερες σελίδες της ιστορίας του τόπου μας. Ευθύνες μπορούν να αναζητηθούν σε άτομα ή σε πολιτικά πρόσωπα. Την κυριότερη όμως ευθύνη φέρει ο εθνικός διχασμός και η ανάμιξη των ξένων Δυνάμεων στα εσωτερικά μας πράγματα. Αποδεικνύεται δε περύτερα ο εμπαιγμός της Ελλάδας από τους ξένους. Η Γερμανία έδινε αφειδύς υποσχέσεις προς την ελληνική κυβέρνηση, τις οποίες δεν τηρούσε. Και προς χάριν αυτών των υποσχέσεων ο Κωνσταντίνος επέμενε στη διατήρηση της πολιτικής της ουδετερότητας της Ελλάδας απέναντι στον πόλεμο, παραδίδοντας ουσιαστικά ένα από τα σπουδαιότερα στρατηγικά σημεία της χώρας σε ξένη δύναμη.

Από το καλοκαίρι του 1916 και μετά η κατάσταση στην Ελλάδα εξελίχθηκε διαφορετικά. Η είσοδος των Βουλγάρων στην Καβάλα και η κατοχή της από αυτούς ήταν ένας από τους λόγους που ώθησαν τον Βενιζέλο να αποφασίσει την αναχώρησή του από την Αθήνα και τη μετάβασή του στη Θεσσαλονίκη, όπου τον Οκτώβριο του 1916 σχημάτισε την κυβέρνηση της Εθνικής Άμυνας⁴¹. Τον Ιούνιο του 1917 ο Βενιζέλος κατέβηκε στην Αθήνα και ανέλαβε τη διακυβέρνηση

³⁹ ΑΥΕ, 1916, Α', Αντίγραφα τηλεγραφημάτων..., ό.π., 'Εκθεσις των γεγονότων άτινα επέφερον...', ό.π. Για το ρόλο του Χατζόπουλου στην υπόθεση της παραδόσεως των φρουριών της πόλεως της Καβάλας στους Βουλγάρους, βλ. αναλυτικά Γ. Βεντήρη, ό.π., 187-205.

⁴⁰ "Between mid-August and mid-September 1916, the Bulgarians encircled the Entente army in Salonika by occupying Florina, the Vardar valley and large portions of eastern Macedonia, including Kavalla, Serres, Drama and Pravi". Ν. Petsalis-Diomidis, ό.π., 43.

⁴¹ E. Driault et M. Lhéritier, ό.π., 260· βλ. επίσης Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 103-106, 113-114· της ίδιας, "Προσπάθειες της Προσωρινής κυβερνήσεως της Θεσσαλονίκης για κατάληψη των Βορείων Σποράδων", στον συλλογικό τόμο *Ελευθέριος Βενιζέλος. Κοινωνία-Οικονομία-Πολιτική στην εποχή του* (1989), 537-569. Βλ. ακόμη πληροφοριακά: D. Portolos, *Greek Foreign Policy from September 1916 to October 1918*, διδακτ. διατριβή (London University, 1974) και Ν. Πετσάλη-Διομήδη, *Η Ελλάδα των δύο κυβερνήσεων 1916-1917* (1988).

ολόκληρης της χώρας. Ο Κωνσταντίνος είχε υποχρεωθεί σε εξορία από τις Δυνάμεις της Entente⁴². Η Ελλάδα εξήλθε επίσημα στον πόλεμο στα τέλη Ιουνίου 1917, στο πλευρό των Δυνάμεων της Entente. Η έξοδος της υπαγορεύθηκε και από λόγους καθαρά εθνικούς: ο ελληνισμός της Ανατολικής Μακεδονίας είχε υποστεί τα πάνδεινα από τους Βουλγάρους. Οι περιγραφές στις εκθέσεις του Πρεσβευτή της Ελλάδας στη Σόφια Ναούμ για τις αγριότητες και τις ωμότητες των Βουλγάρων στα κατεχόμενα από αυτούς μακεδονικά εδάφη, φανέρωναν την κατάσταση που επικρατούσε εκεί⁴³.

Μετά τον Πόλεμο συνεστήθη διεθνής εξεταστική Επιτροπή, κατόπιν αιτήματος της ελληνικής κυβέρνησης προς τους Συμμάχους, η οποία διενήργησε επιτόπια έρευνα σε χωριά των επαρχιών Σερρών, Δράμας και Καβάλας. Τα αποτελέσματα της έρευνας διατυπώθηκαν από την Επιτροπή σε έκθεση, όπου περιγράφονται τα συμβάντα στην Ανατολική Μακεδονία στη διάρκεια της βουλγαρικής κατοχής σε εξακόσιες είκοσι έντυπες μεγάλες σελίδες⁴⁴. Οι αριθμοί είναι συγκλονιστικοί: 30.000 άτομα πέθαναν, 42.000 απήγαγαν βίαια οι Βούλγαροι, 12.000 πήγαν οικειοθελώς στη Βουλγαρία για να μην πεθάνουν από την πείνα, 12.000 άτομα πέθαναν στη Βουλγαρία από την πείνα και τις στερήσεις⁴⁵.

Αναφέροντας ο Γεώργιος Βεντήρης στο βιβλίο του "Η Ελλάς του 1910-1920" τα πιο πάνω στοιχεία για τα επακόλουθα της βουλγαρικής κατοχής στην Ανατολική Μακεδονία, αιτιολογεί την κρίση του, σύμφωνα με την οποία: "Ο κατά πρόγραμμα υπό των Βουλγάρων αφανισμός της ελληνικής Αν. Μακεδονίας αποτελεί την σκοτεινότεραν ίσως σελίδα της φιλοσοφικής πολιτικής του Κωνσταντίνου [...]"⁴⁶.

Εκτός όμως από τις ταλαιπωρίες, τις οποίες υπέστη ο πληθυσμός της Μακεδονίας από τους Βουλγάρους, πριν από τον τερματισμό του Πολέμου ανέκυψε πραγματικός κίνδυνος για τα ελληνικά συμφέροντα στην περιοχή. Οι λόγοι ήταν δύο: α) διαγραφόταν το ενδεχόμενο να προσχωρήσουν οι Βούλγαροι στο συμμαχικό στρατόπεδο της Entente, β) το σωματείο του Μπώξτον, στο οποίο συμμετείχαν Άγγλοι φιλοβούλγαροι, και σκοπό είχε την αυτονόμηση της Μακεδονίας δεν είχε σταματήσει τη δράση του. Σε ανεπίσημες συζητήσεις που έγιναν στο Λονδίνο ανάμεσα στην αγγλική κυβέρνηση και το Βούλγαρο σοσιαλιστή Ραμπόλοφ, όταν αυτός έφτασε στην αγγλική πρωτεύουσα τον Ιούνιο του 1918, διαφάνηκε σοβαρός ο κίνδυνος διακυβεύσεως των ελληνικών

⁴² Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 103-106, 113-114.

⁴³ Γ. Βεντήρη, ό.π., 311. Για μια συνοπτική θεώρηση της καταλήψεως της Μακεδονίας από τους Βουλγάρους βλ. και Ε. Κοφός, *Nationalism and Communism in Macedonia* (1964), 40-42.

⁴⁴ Στο ίδιο. Βλ. επίσης Ν. Petsalis-Diormidis, ό.π., 86-87 και υποσ. 10, και G. Leon, ό.π.

⁴⁵ Γ. Βεντήρη, ό.π., 312. Η έκθεση της Επιτροπής κατατέθηκε στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης το Μάιο του 1919 και δημοσιεύθηκε στο Λονδίνο με τον τίτλο: Report of the Inter-Allied Commission in Eastern Macedonia, London 1919. Για αναφορά στο περιεχόμενο της εκθέσεως της Διασυμμαχικής Επιτροπής βλ. και Ε. Barker, *Macedonia; Its Place in Balkan Power Politics* (1950), 19-20.

⁴⁶ Γ. Βεντήρη, ό.π., 311.

διεκδικήσεων στη Μακεδονία και τη Θράκη. Αλλά η ταχεία αντίδραση του Βενιζέλου, ο οποίος εξουσιοδότησε τους πρεσβευτές της Ελλάδας στο Παρίσι και το Λονδίνο να πιέσουν τους εκεί ιθύνοντες για τη μη αποδοχή των προτάσεων του Ραμπόλοφ (επανάσταση στη Βουλγαρία-εκθρόνιση του Φερδινάνδου-προσχώρηση της Βουλγαρίας στην Entente), καθώς και η αρνητική στάση της Αγγλίας απέναντι στην αυτονόμηση της Μακεδονίας απέτρεψαν τον κίνδυνο⁴⁷.

Η αυτονόμηση της Μακεδονίας συμπεριλαμβανόταν στις επιδιώξεις ορισμένων κύκλων, επιδιώξεις που υποστηρίζονταν από Βούλγαρους ιθύνοντες, οι οποίοι ποτέ δεν είχαν ξεχάσει τη Μεγάλη Βουλγαρία της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου του 1878. Η Μακεδονία στην οποία προσέβλεπαν οι Βούλγαροι εθνικιστές, θα περιέκλειε εδαφικά τμήματα της ελληνικής Μακεδονίας και μια διέξοδο της Βουλγαρίας στο Αιγαίο, στην Καβάλα. Ενισχυτικό αυτού του ισχυρισμού είναι το γεγονός πως ο Gueshoff, ένας από τους πρωτεργάτες της Βαλκανικής Συνεννοήσεως του 1912, υποστήριζε την αυτονομία της Μακεδονίας και διεξήγαγε ο ίδιος προπαγάνδα σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις 20 Δεκεμβρίου 1918 ο Gueshoff συναντήθηκε με τον Σονίνο στη Βέρνη, ο οποίος τον διαβεβαίωσε για την υποστήριξη της Ιταλίας στις βουλγαρικές επιδιώξεις, ενθαρρυνοντάς τον να ενεργήσει για την πραγματοποίηση των στόχων της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής⁴⁸.

Είναι αλήθεια ότι πολλοί Βούλγαροι πολιτικοί θεωρούσαν και παρουσίαζαν σ' έναν ευρύτερο κύκλο την "εθνική ενότητα" ως ένα τετελεσμένο γεγονός και ήλπιζαν στην προσάρτηση της Ανατολικής Μακεδονίας⁴⁹. Η συνδυασμένη όμως επιτυχής επίθεση των σερβικών, γαλλικών, αγγλικών και ελληνικών δυνάμεων εναντίον της Βουλγαρίας στο μακεδονικό μέτωπο οδήγησε το Βαλκανικό αυτό κράτος στην υπογραφή ανακωχής για τη λήξη των εχθροπραξιών, στις 29 Οκτωβρίου 1918⁵⁰. Επόμενο ήταν η ήττα της Βουλγαρίας να σταθεί φραγμός για την πραγματοποίηση των επιδιώξεών της, όταν αυτές τέθηκαν στο τραπέζι των διπλωματικών διαπραγματεύσεων που άρχισαν στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 1919 και σκοπό είχαν την επίλυση των προβλημάτων που είχαν ανακύψει μεταξύ νικητών και ηττημένων στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου⁵¹.

Λίγες μέρες πριν από την έναρξη των διαπραγματεύσεων στο Παρίσι, στις 30 Δεκεμβρίου 1918, ο Βενιζέλος υπέβαλε στο Ανώτατο Συμβούλιο της Διασκέψεως υπόμνημα, στο οποίο ανέπτυσε τις εδαφικές διεκδικήσεις της

47 Στο ίδιο, 388, 389.

48 N. Petsalis-Diomidis, *ό.π.*, 86.

49 Στο ίδιο.

50 Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, *ό.π.*, 114.

51 Στο ίδιο, 119-131. Για τη Συνδιάσκεψη των Παρισίων βλ. πληροφοριακά και τα ακόλουθα συγγράμματα: N. Petsalis-Diomidis, *ό.π.*, H.M.V. Tempeley (ed.), *A History of the Peace Conference of Paris*, 6 Vols. (1920-1924), F. S. Marston, *The Peace Conference of 1919, Organisation and Procedure* (1944), C. Seymour, *Letters from the Paris Peace Conference* (1965).

Ελλάδας. Ο Βενιζέλος ζητούσε, ανάμεσα στα άλλα, να συμπεριληφθεί η Θράκη στο ελληνικό έδαφος, αν και αυτό θα απομάκρυνε τη Βουλγαρία από το Αιγαίο και θα της στερούσε τη δυνατότητα εξόδου σ' αυτό. Ο Βενιζέλος ζητούσε από τους Συμμάχους ακόμα να περιορίσουν τις βουλγαρικές αξιώσεις, επικαλούμενος την αρχή των Εθνοτήτων, υπογραμμίζοντας και υπενθυμίζοντας τις ηγεμονικές τάσεις της Βουλγαρίας⁵².

Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε ουσιαστικά με την ανακωχή που είχε υπογράψει η Γερμανία το Νοέμβριο του 1918. Τυπικά ο Πόλεμος τελείωσε με τις Συνθήκες Ειρήνης, οι οποίες υπογράφηκαν στα πλαίσια της Συνδιάσκεψης των Παρισίων. Με τη συνθήκη Ειρήνης του Νείγυ της 27 Νοεμβρίου 1919 η Βουλγαρία παραιτήθηκε υπέρ των Δυνάμεων της Entente από τα κυριαρχικά της δικαιώματα επί της μεσημβρινής Δυτικής Θράκης, η οποία είχε ήδη καταληφθεί από τα συμμαχικά στρατεύματα με τη συμμετοχή των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων⁵³. Η περιοχή αυτή κατακυρώθηκε στην Ελλάδα βάσει ειδικής συμβάσεως της Συνθήκης Ειρήνης των Σεβρών της 10 Αυγούστου 1920. Η ειδική αυτή σύμβαση παρέμεινε σε ισχύ δυνάμει ειδικού πρωτοκόλλου της Συνθήκης Ειρήνης της Λωζάννης της 24 Ιουλίου 1923. Η Ανατολική Θράκη είχε χαθεί. Η Μακεδονία είχε παραμείνει στην Ελλάδα⁵⁴.

⁵² Α. Τούντα-Φεργάδη, *Θέματα...*, ό.π., 123-126.

⁵³ "The participation of Greek troops in the occupation of Thrace was the principal Greek cocern during the pre-Conference period", Ν. Petsalis-Diomidis, ό.π., 91. Για τις διεκδικήσεις της Ελλάδας στη Συνδιάσκεψη της Ειρήνης του 1919 βλ. και D. Kitsikis, *Propagande et pressions en Politique Internationale* (1963).

⁵⁴ Με την παραπάνω μελέτη επιχειρήθηκε η επισκόπηση της Πολιτικής και Διπλωματικής Ιστορίας της Καβάλας κατά τα έτη 1916-1918. Η ιστορία της περιοχής αυτής στα χρόνια του εμφυλίου διχασμού 1916-1918 παρουσιάζει ευρύτερο ενδιαφέρον, τόσο από άποψη εσωτερικής όσο και από άποψη εξωτερικής πολιτικής. Οι δύο αυτές όψεις της ιστορίας της έχουν επαρκώς μελετηθεί με βάση τις ελληνικές αρχειακές πηγές ή τις αντίστοιχες των Μεγάλων Δυνάμεων, που έπαιξαν πρωταγωνιστικό ρόλο στα ελληνικά πράγματα κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Τα πορίσματα των σχετικών μελετών έχουν διατυπωθεί σε γενικές ιστορίες και σε μονογραφίες.

Είναι αισθητή όμως η απουσία μιας μονογραφίας, η οποία θα αναφέρεται στην Ιστορία της Καβάλας και της περιοχής της στα χρόνια αυτά (1916-1918), όπου θα ερευνηθούν και θα μελετηθούν συνολικά οι παράμετροι των διπλωματικών παρασκηνίων και του ρόλου των ελληνικών κυβερνήσεων και ιθυνόντων, παράμετροι που οδήγησαν στη βουλγαρική κατοχή της Καβάλας, στη διατήρηση αυτής της κατοχής για δύο χρόνια και στην απελευθέρωσή της· με άλλα λόγια, στις επιπτώσεις που ο εσωτερικός εθνικός διχασμός είχε στην περιοχή και την πόλη της Καβάλας.

Την αναγκαιότητα συντάξεως μιας μονογραφίας όπως αυτή διαγράφεται πιο πάνω, επεσήμανα κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του Συνεδρίου: Νεάπολις, Χριστούπολις, Καβάλα. Ιστορία-Πολιτισμός, 5-7 Οκτωβρίου 1989, που πραγματοποιήθηκε στην Καβάλα.